

DİYARBAKIRLI AHMEDİ'NİN “YÛSUF U ZÜLEYHÂ” MESNEVİSİNDE ANLATICININ KONUSU VE İŞLEVLERİ

Ayşe SAĞLAM¹

Özet

Anlatma esasına bağlı edebî metinler, bir anlatıcı vasıtasıyla okuyucuyla buluşur. Kurulan itibarı dünyadaki her türlü ayrıntı, anlatıcının bakış açısıyla okuyucuya aktarılır. Anlatıcı, kurmaca âlemden cereyan eden hadiseleri, şahısları, mekânı, eşyaları kısaca söz konusu itibarı âlemdeki her türlü detayı okuyucuya aktarırken bazı roller üstlenir. Birtakım değerlerin savunuculuğunu yapabileceği gibi okuyucuyu bazı yanlışlardan alıkoymaya çalışan bir mürşit tavrı da takınabilir. Okuyucunun kişiler ve hadiseler karşısında sergileyeceği tutum da büyük oranda onun yönlendirmelerine bağlıdır. Yer yer okuyucuyla konuşmak, ona nasihat etmek ve uyarılarda bulunmak onun en belirgin özelliklerindedir. Yukarıda sözü edilen geleneksel anlatıcı tipine modern anlatı metinlerinde pek rastlanmasa da özellikle klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinden olan mesnevilerde çokça rastlamak mümkündür. Örneğin, 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Diyarbakırlı Ahmedî'nin (1689-1760) “Yusuf u Züleyha” mesnevisinde anlatıcının hikâyeyi sunarken farklı birçok rol üstlendiği görülmüştür. Geleneksel özelliklerle donanan anlatıcı; açıklama, bilgilendirme, yönlendirme, uyarma, hazırlama gibi işlevlerle okuyucunun karşısına çıkar. Okuyucuyla sohbet etmek, ona öğüt vermek, sık sık olay akışını keserek araya yorumlar sıkıştırmak onun en çok sergilediği tavırlar arasındadır. Kimliğini gizleme ihtiyacı duymayacak kadar pervasız olan anlatıcı, Ahmedî'nin kendi şahsiyetini yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ, mesnevi, anlatıcı, konum, işlev.

STATUS AND FUNCTIONS OF THE NARRATOR IN THE “YUSUF AND ZÜLEYHA” MATHNAWI OF AHMEDİ FROM DİYARBAKIR

Abstract

Literary texts based on the principal of narration, meet with reader by way of a narrator. All kinds of details in the fictional world are transferred to reader via the point of view of the narrator. Narrator undertakes some roles when he conveys incidents, persons, place, objects occurring in the fictional world - shortly, all kinds of details in the aforementioned world- to reader. He may not only advocate some values but also has a mentor attitude trying to constrain the reader from some mistakes. The manner that the reader will have towards people and incidents also depends to a large extent on his guidance. Sometimes talking to the reader, advising him/her and warning him/her are from his most significant characteristics. Even if it is not encountered with above-mentioned traditional narrator type in modern narrative texts much, especially, it is possible to encounter with it in mathnawies which are from Turkish literature verse types. For instance, it was seen that the narrator undertakes many different roles while he presents the story in the “Yusuf and Züleyha” mathnawi of Ahmedî from Diyarbakır (1689-1760) who is from 18. century classical Turkish literature poets. The narrator equipped with the traditional features; comes together with reader with the roles like explanation, informing, guidance, warning up, preparation. Having a talk with reader, advising him/her, making interpretations by interrupting frequently flow of events are among his most displayed attitudes. The narrator is so reckless that he does not need to hide his identity. This reflects Ahmedî's own personality.

Key Words: Ahmedî from Diyarbakır, Yusuf and Züleyha, mathnawi, narrator, position, function.

¹ Arş.Gör., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, as.aysesaglam@gmail.com

GİRİŞ

Anlatıcı, anlatı metninin en temel öğelerinden biridir. Anlatının okuyucuyla buluşması onun anlatma eylemine bağlıdır. Yazarın ya da şairin kurduğu itibari dünyada olup biten her şeyi okuyucuya nakleden odur. *"Roman ve hikâye yazarının, daha eserinin başında kurduğu itibari dünyada yaşananları okuyucuya anlatacak itibari bir anlatıcı yaratmak mecburiyetinde olduğunu idrak ederiz. Bir tiyatro yönetmeni gibi, hikâye ve romanını kurgulayan yazar, anlatma yetkisi ve anlatıcılık görevini itibari anlatıcıya devrederek kendini eserinin dünyasından çeker"* (Çetişli, 2004: 80). Anlatıcı, kurmaca âlemdeki olay, kişi, mekân, duygu, düşünce gibi her türlü ayrıntıyı kendi imkân ve tercihlerine göre okuyucuya aktarır. Anlatıdaki olayların hangi mesafeden okuyucuya aktarılacağı da doğrudan anlatıcıya bağlıdır. Tercihine göre anlattığı olayların dışında kalabileceği gibi anlatının içerisinde hatta tam merkezinde de durabilir. Olayları anlatırken anlatmaya ağırlık verebileceği gibi gösterme ağırlıklı bir anlatım da tercih edebilir. Anlatıcının işleviyle ilgili farklı tasniflerle karşılaşmak mümkündür. Genette'nin tasnifine göre anlatma eyleminin yanı sıra anlatıcının yönlendirme, bildirişim, doğrulama ve ideolojik işlevleri vardır. Anlatıcının metinle ilgili yorum yapmak için hikâyeyi yarıda kesmesi yönlendirme; okuyucuya seslenerek onunla ilişki kurmaya çalışması bildirişim; hikâyenin doğruluğunu, olayların ve bilgi kaynaklarının güvenilir olduğunu onaylaması doğrulama; bilgi vermek ya da bilgece yorumlar yapmak için hikâyeyi kesmesi ideolojik işlev olarak açıklanabilir (Dervişcemaloğlu, 2010: 9-10). Modern anlatılarda daha çok anlatma işlevini yerine getiren, varlığını okuyucuya pek hissettirmeyen anlatıcı, geleneksel metinlerde yönlendirme ve ideolojik işlevini o derece öne çıkarır ki bir vaizi anımsatacak kadar çok konuşabilir. Okuyucuya hitap edip onunla konuşarak bildirişim işlevini yerine getirdiği gibi anlattıklarını doğrulamak için deliller getirmeye de çalışabilir.

18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Diyarbakırlı Ahmedî'nin (1689-1760) "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisi geleneksel anlatıcı tipinin hâkim olduğu anlatı metinlerinden biridir. Okuyucunun karşısına farklı birçok rolle çıkan anlatıcı, esasında şairin kendisidir. Şahsiyetini gizleme ihtiyacı duymayan şair, eserin birçok yerinde hikâyeyi anlatanın kendisi olduğunu açıkça belirtir. Eser, hâkim bakış açısı ile kaleme alınmıştır. Tercih ettiği bakış açısının geniş imkânlarını sonuna kadar kullanan anlatıcı, kurmaca dünyadaki her türlü meseleye hâkimdir. Hadiselerin bütün sebep ve hikmetlerini bilir. Kişi ve olayların geçmiş ve geleceklerinin farkındadır. Hikâye kişileriyle ilgili kişilerin kendileri hakkında bildiklerinden fazlasını bilir. İstedikini istediği kadar anlatan anlatıcı, bu konuda okuyucuya açıklama yapma zorunluluğu hissetmez. Sık sık araya girerek yaptığı yorumlarla varlığını yoğun bir şekilde hissettirir. Okuyucuya seslenmekten, onunla diyalog kurmaktan ve ona nasihat etmekten kendini alamaz. Kişiler, büyük oranda anlatıcının bakış açısından okuyucuya sunulduğu için okuyucunun, hikâye kişilerini doğrudan tanıma şansı yoktur. Hadiselerin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda da okuyucuyu yönlendiren anlatıcıdır.

Yukarıda sözü edilen "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisi şairi Ahmedî, 1689-1760 yılları arasında Diyarbakır'da yaşayan büyük bir âlimdir. Çocuk yaşta anne ve babasını kaybeden şair, ilim tahsiline başlayarak kendisini geliştirir. Sonrasında tasavvufa yönelir. Birecikli Şeyh Ebu Bekir Efendi'ye intisap ederek manevi kemal kazanır

(Kadioğlu, 2014: 33). Halkı irşat etmek için çabalayan Ahmedî, toplumun manevi değerler bakımından gelişmesi için ilmini ve sanatını vasıta olarak kullanır. Ahsenü'l-kasas olarak bilinen Yusuf kıssası birçok klasik şair gibi Ahmedî tarafından da işlenmiştir. Şair, eserini kıssadan hisse çıkarma maksadıyla yazmıştır. Eğitici gayeyle kaleme alınan eserde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. 2590 beyitten oluşan mesnevi, 31 başlık üzerine kurgulanmıştır. Klasik mesnevi geleneğindeki besmele, tevhit, münacat, na't ve sebep-i telif bölümlerine eserinde yer vermeyen Ahmedî, dua ederek asıl hikâyeyi anlatmaya başlamıştır. Asıl hikâyenin ardından 20 beyitlik hatime ile mesnevisini sonlandırmıştır.²

HİKÂYENİN ÖZETİ

Hikâye, Yakup peygamber ve ailesinin tanıtımı ile başlar. Eşinin ölmesi ve Yusuf'tan ayrılmasıyla Yakup'un hayatındaki dengeler değişir. Yusuf'un eve tekrar dönmesiyle Yakup huzur dolu günler geçirir. Yakup'un Yusuf'a duyduğu şiddetli muhabbet kardeşlerini rahatsız eder. Yusuf'un gelecekte haber veren rüyası, onun kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına sebep olur. Babalarını nasıl kandıracaklarını düşünen kardeşler, Yusuf'u kurdun yediği yalanını söylerler. Babalarına getirdikleri kardeşlerinin kana bulanmış fakat parçalanmamış gömleği Yakup'u inandırmaya yetmez. Allah'tan haber gelinceye kadar bu derde sabretmeye karar veren Yakup, Beytül-ahzana girerek gece gündüz ağlar.

Kuyunun yakınında konaklayan Arap kervanının su almak için kuyuya saldıkları kova, Yusuf'un kuyudan çıkmasına vesile olur. Kervanın geldiğini haber alan kardeşler Yusuf'u kervanın başı Malik'e köle olarak satarlar. Bundan sonra Züleyha'nın hikâyesi başlar. Mağrib padişahı Taymus'un eşsiz güzellikteki kızı Züleyha'nın, rüyasında Yusuf'u görmesiyle birlikte hayatındaki dengeler alt üst olur. Züleyha için aşk ızdırabıyla geçecek acı dolu yıllar başlar. Yusuf'un rüyada kendisini Mısır sultanı olarak tanıtması ve Mısır'a geldiği taktirde kendisiyle evleneceğini söylemesi Züleyha'nın Mısır sultanı Reyyan ile evlenmesine sebep olur. Düğün gecesi evlendiği kişinin rüyasındaki adam olmadığını gören Züleyha hayal kırıklığına uğrar.

Malik'in Yusuf'u köle olarak satışa çıkarması üzerine Mısır sultanı Reyyan, eşinin ısrarıyla onu satın alır. Yusuf'un saraya gelmesiyle Züleyha için yeni bir süreç başlar. Züleyha, sürekli Yusuf'la zaman geçirir. Yedi yıl boyunca Yusuf'a türlü türlü işveler yapmasına rağmen Yusuf ona iltifat etmez. Züleyha yıllarca aşk acısı çeker.

Züleyha'nın Yusuf'u elde edebilmek amacıyla yaptığı hile, olayların seyrini değiştirir. Züleyha, Yusuf'a sahip olacağını düşündüğü anda kapalı kapılar açılır ve Yusuf oradan kaçır. Bu sırada içeriye giren Reyyan, eşinin Yusuf'u arkadan kovaladığına şahit olur. Reyyan'a açıklama yapamayan Züleyha, Yusuf'a iftira atar fakat Yusuf'un gömleğindeki yırtığın yönü, suçlunun Züleyha olduğunu ispat eder.

Züleyha'nın sırrı, dadı ve nakkaş vasıtasıyla yayılır. Halkın diline düşen Züleyha, kınamalardan kurtulmak için Mısırlı kadınları sarayına davet eder. Kadınlar meyve soyarken Züleyha, Yusuf'u içeri çağırır. Onu gören kadınlar

² Çalışma, İdris Kadioğlu'nun "Diyarbakırlı Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)" isimli kitabı üzerinden hazırlanmıştır. Çalışmada yer verilen örnek beyitler aynı eserden alınmıştır. Beyitlerin yanındaki parantez içindeki sayılar, beyit numaralarını gösterir.

meyve yerine ellerini keserler. Züleyha'yı eleştiren kadınlar, anında Yusuf'a âşık olup Züleyha'yı kınamayı bırakırlar.

Züleyha'nın tehditlerine aldırış etmeyen Yusuf, onun şerrinden kurtulmak için zindana atılmayı ister. Zindanda mahpuslarla beraber huzurlu günler geçiren Yusuf'a Allah tarafından rüya tabir etme ilmi ihsan edilir. Mısır sultanı Reyyan'ın hiçbir tabirci tarafından yorumlanamayan rüyasını burada yorumlar. Yusuf'un on beş yıl sonra Mısır'da yedi yıl bolluk ardından da yedi yıl kıtlık yaşanacağı yorumu ve bu duruma karşı alınabilecek tedbirleri sıralaması Reyyan'ın güvenini kazanmasını sağlar. Reyyan onun zindandan çıkartılmasını emreder. Yusuf'un suçsuz olduğu anlaşılmadan zindandan çıkmayacağını söylemesi üzerine Mısırlı kadınların ve Züleyha'nın ifadesi alınır. Reyyan, onların itiraflarıyla Yusuf'un masum olduğunu anlar. Züleyha'yı kendine layık görmediğinden onu boşar. Züleyha başka bir evde yaşamaya başlar. Zindandan çıkan Yusuf, hazinedar olarak görevlendirilir. Reyyan, onu bütün devlet işlerinden sorumlu tutar hatta vefatından sonra kendisinin yerine tahta geçmesini vasiyet eder. Reyyan'ın hastalanarak ölmesi üzerine Yusuf, Mısır sultanı olur. Züleyha'nın putlarını kırarak Hak dine geçmesi ve Allah'tan Yusuf'la evlenmeyi istemesi üzerine nikâhları kıyılır ve Efrayim adında bir oğulları olur.

Yusuf, önceden aldığı tedbirlerle kıtlık yıllarının kolayca atlatılmasını sağlar. Kıtlığın etkisinde kalan Kenan'da tahıl kalmayınca Yakup İbn-i Yamen dışındaki oğullarını tahıl almaları için Mısır'a gönderir. Tekrar tahılları tükenip ikinci kere Mısır'a gittiklerinde Yusuf bir oyun düzenleyerek kardeşi İbn-i Yamen'i yanında alıkoyar. Kardeşlerin üçüncü kere Mısır'a gelişlerinin ardından Cebrail, Yusuf'a kimliğini açıklama zamanının geldiğini bildirir. Yusuf, babasına gömleğini gönderir. Kardeşlerini hiçbir şekilde rencide etmez. Yakup'un Mısır'a gelmesiyle baba oğul birbirine kavuşur. Yedi yıl birlikte mutlu bir hayat yaşadıkdan sonra Yakup vefat eder. Yusuf'a peygamberlik verilmesiyle insanları dine davet etmeye başlar. Sonrasında Züleyha da vefat eder. Yakup'un ölümünden yirmi üç yıl sonra da Yusuf vefat eder.

ANLATICININ KONUMU VE İŞLEVLERİ

Anlatma

Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan mesnevîde hikâyeyi anlatan Ahmedî'dir. Şairin hikâye içerisinde özellikle yeni bir konuya geçerken çoğu yerde kendisine seslenerek anlatacaklarını okuyucuya bildirmesinden hikâyeyi anlatanın kendisi olduğu anlaşılır. Örneğin, Yusuf kuyuya atıldıktan sonra onun kuyu içerisindeki durumunu ve kuyudan kurtuluşunu anlatacağını okuyucuya haber verir:

Ahmedî di Yûsuf'un ahvâlini

Çâh içindeki olan encâmını

Çün bize virdin hayâtından haber

Söyle ol çâhı necâtından meger (326-327)

Anlatıcı bizzat olayların içinde değildir. Anlattığı hadiselerin dışında durur. Anlatıcı ve anlatılanlar arasında belirli bir mesafenin olduğu açık bir şekilde görülürken anlatıcı ve okuyucu arasındaki mesafe tam olarak kestirilemez. Ahmedî, olayları anlatan olduğunu net bir şekilde hissettirmenin yanı sıra zaman zaman okuyucuyla aynı mesafede durduğu izlenimini de verir. Örneğin, Yusuf'un Mısır yolculuğunun hemen akabinde okuyucuya seslenen şair, ona birinci çoğul şahıs diliyle Züleyha'nın hikâyesine başlamayı teklif eder:

Gelmede Yûsuf Mısır diyarına
Biz geledüm ol Zelîha yârına (474)

Anlatıcı olarak kendisine seslenen Ahmedî, aynı zamanda dinleyici makamında olduğunu da hissettirir. Birinci çoğul şahıs dilini kullanan şair, Züleyha'nın soyuyla ilgili anlatıcıdan kendilerini bilgilendirmesini ister:

'İşk-ı Zelhâ'dan haber söyle bize
Aslı nirden vir haber bezmimize (478)

Ahmedî'nin mesneviyi yazma sebebi kıssadan hisse çıkarılması düşüncesidir. Bu düşüncesini eserin başında okuyucuya seslenerek açıklar:

Dinle pendî Ahmedî'den yâ ricâl
Bu meseldür kıssalardan hisse al (3)

Her şeyi Bilme ve Görme

Kurmaca dünyanın hâkimi pozisyonunda olan şair anlatıcı, kişilerin ve olayların geçmiş ve geleceklerini, hadiselerin sebeplerini ve hikmetlerini hatta hikâye kişilerinin bilmediklerini de bilir. Bütün bu bilgileri nereden ve nasıl edindiğini açıklama zorunluluğu da hissetmez. Kardeşlerin Mısır'a geleceklerini ve yaptıklarından dolayı pişmanlık duyacaklarını bilen anlatıcı, bunu okuyucuya öncesinden bildirir:

Kaht-ı Mısır'ı Ahmedî söyle bize
Yûsuf'un ihvânını getür söze
Söyle anlar nice Mısır'a geldiler
Hâk-ı pâ-yı Yûsuf'a yüz sürdüler

Eylik iden kişiler eylik bulur

Kemlik iden âhiri nâdim olur (1844-1846)

Mısır'da yaşanan kıtlığın sebebinin Mısırlılar tarafından bilinip bilinmediği meçhuldür fakat diğer meselelerde olduğu gibi şair anlatıcı, bu hadisenin de bütün sebeplerini bilir. Bunlardan bazıları insanların verilen nimetlerin şükürünü eda etmemeleri, kötü ameller işlemeleri ve nimetleri israf etmeleridir. Allah bu sebeplerden dolayı ceza olarak onlara böyle bir musibet yaşatmıştır:

Ni'metin kadrini anlar bilmedi

Ol viren Rezzâk'a şükri kılmadı (1850)

Her fezâhat kârı anlar itdiler

Râh-ı isrâf ile anlar gitdiler (1853)

Eylediler ni'met-i Rahmân'ı hor

Eyledi Rezzâk'ın ol kahrı zuhur (1855)

Yakup'un Yusuf'tan ayrı düşme sebebi, onu Allah'a değil de oğullarına emanet etmesidir. Bunu bilen anlatıcı, daha ayrılık yaşanmadan ayrılığın gerçekleşeceğini haber verir:

Yanış itdi ol Nebî bu fi'lini

Virmedi Hakk'a emânet oğlunu

Gör anıñcün ne geliser başına

Gark olıardur gözünün yaşına (96-97)

Yakup, oğlundan ayrı düşme nedenini çok uzun zaman sonra Cebrail'den öğrenir:

Hak buyurdi didi sana Yâ Resûl

Ne sebab bizden diler oğluna yol

Oglunı virdi emânet gayrıya
Firkat-i hüzn ile döndi sayruya (296-297)

Yönlendirme

Kişileri ve olayları kurgulayan anlatıcının kendisi olduğu gibi okuyucunun kişi ve olaylara karşı takınacağı tutumu da anlatıcı belirler. Hikâye boyunca varlığını hissettiren anlatıcı, yaptığı yorumlarla okuyucuyu yönlendirir. Örneğin, Yusuf kuyuya atıldıktan sonra Cebraîl'in gelerek ona yardımcı olması üzerine yorum yapmaya başlayan anlatıcı, bu hadisede müminler için çok müjdeler olduğu, sıkıntıların ardından mutlaka ferahlığın geleceği, kişinin zahmet çekmeden rahata eremeyeceği yorumunu yaparak okuyucunun hadiseyi doğru yorumlamasını sağlar:

Bunda mü'min kullara çok müjde var
Kim bileler 'usrın âhir yüsri var (126)

Tâ cefâlar görmeyince bir kişi
Nâ'il olmaz râhata anın başı (128)

Kardeşlerin Yusuf'u kuyuya atma kararı almaları üzerine yorum yapmaya başlayan Ahmedî, Yusuf'un kardeşlerine suizan edilmemesi gerektiğini söyler. Bu hadisenin Allah'ın hikmetiyle gerçekleştiğini ve buradan alınması gereken dersler olduğunu hatırlatır:

Eyle âgâh Ahmedî sâmi'leri
İtmesinler bunlara sû'-i zanı (74)

Bu Hudâ'nın hikmetidir yâ kişi
Âyet ile nush ola anlar işi (77)

Açıklama ve Bilgilendirme

Anlatıcının, yönlendirici olmanın yanı sıra açıklayıcı ve bilgilendirici fonksiyonu da vardır. Züleyha'nın aşkının büyüklüğünden söz eden anlatıcı, aşkın önemi ve gerekliliği üzerinde durur. Bütün bunları anlatırken okuyucunun nasıl âşık olacağını ona açıklar. Ahmedî'den öğrendiğimiz kadarıyla kişi Allah'ın rızasından ayrılmayarak ve sürekli ona götüren yolu takip ederek ilahi aşkı yaşayabilir:

Bizlerin 'ışkı rızâsın gözlemek

Hakk'a varan yolu dâ'im izlemek (1545)

İbn-i Yamen'in Mısır sultanı tarafından esir alınması üzerine Yakup'un ızdırabını tasvir eden anlatıcı, kardeşler arası kıskançlık mevzuuna temas eder. Ahmedî'nin bildirdiğine göre, kardeşler arasındaki sevgisizliğin sebebi ebeveynin şefkatinin kıskanılmasıdır:

Ahmedî bildür bize sen bu işi

Sevmez ata ile kardaş kardaşı

Fevt olunca ata birbirin sever

Bunlara bâ'is nedür söyle haber

Şefkat-i ataya iderler hased

Ol hased kardaş mahabbetine sed (2194-2196)

Yorum Yapma

Ahlakçı ve eğitici bir kimliğe sahip olan anlatıcı, sık sık yorum yapar. Olay akışını kesip araya girerek konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan anlatıcı okura da seslenir, hatta zaman zaman onunla sohbet eder. Mısır'daki kıtlıkla ilgili yorum yapan şair, nimetlerin değeri bilinmediği takdirde geri alınacağını, bunun kişiye ceza olduğunu, dünyada ceza verilme bile ahirette mutlaka verileceğini söyler:

Ni'metinin kadrini bilmese kul

Bulur encâm-ı zevâli ana yol

Ol cezâsıdur anı lâbüdd bulur

Fânide görmezse uhrâda olur (1841-1842)

Günah işlemeye niyetlenen Züleyha'nın, kendisini görmemesi için taptığı putun üzerine örtü örtmesini anlatan şair, araya girerek bu durumu eleştirir. İmanlı olduğu için Allah'a şükreden anlatıcı, imansızlığın insanı koyu bir cehalet içerisine soktuğunu ve ahmaklaştırdığını ifade eder:

Ahmedî virdi îmânı Hak sana

Hamdi şükri kıl îmân için ana

İbret al gör ehl-i küfrün cehlını

Nice ma'bûd ahmak eyler ehlini (836-837)

Okurla Sohbet Etme

Züleyha'nın Yusuf'a âşık olmasını anlatan şair, okuyucuya seslenerek ondan anlatacaklarını dinlemesini ister:

Dinle ahvâl-i ser-encâmı nice

Düşde gördü Yûsuf'ı ol bir gece (483)

Kenan diyarındaki kurtların et yemeye tövbe ettiklerini ve hiçbir şekilde kararlarından dönmediklerini söyleyen anlatıcı, olay anlatımını durdurup okuyucuyla konuşmaya başlar. İnsanların hayvanlar kadar bile sözlerine sadık olmadıklarına dikkat çeker:

Tevbeyi bozmazlar anlar dâ'imâ

'Ahd-i peymân üzrelerdür kâ'imâ

Tevbesi üzre turur hayvân iken

Turmanuz bizler niçün insân iken (260-261)

Züleyha'nın bekâretinin muhafaza edilmesindeki sırları anlatmak isteyen anlatıcı, okuyucuya seslenerek onunla sohbet etmeye başlar:

Bunda nükte var bize mü'min ahî

Anı i'lâm ideyim anla dahı (560)

Uyarma ve Hazırlama

Okuyucuya yol gösteren, ona nasihat eden anlatıcı zaman zaman onu ikaz da edebilir. Örneğin kurdun Yakup'un yanına dönerken aynı yolu kullanmayarak tuzaktan kurtulması üzerine yorum yapan şair, dönüş yolunun gittiği yolla aynı olmaması konusunda okuyucuyu uyarır:

Geldügin yol ile dönme sen giri
Belki düşmânın ola gözler seni (272)

Kişiler ve olaylar hakkında her şeyi bilen anlatıcı, hadiseler yaşanmadan önce okuyucuya verdiği haberlerle onu yaşanacak yeni hadiseye önceden hazırlar. Yusuf'un kuyudaki akıbeti meçhulken şair, onun kurtulacağını müjdeler:

Di halâsını bizi mesrûr kıl
Bu harâbe gönlümüz ma'mûr kıl (329)

Züleyha'nın gelin olarak Mısır'a gelmesinin ardından Yusuf'un Mısır'ı teşrifini anlatmaya başlayan anlatıcı, Yusuf'un Züleyha'yı bulacağını önceden haber verir:

Ahmedî koy Zelha'yı dilden bu dem
Yûsuf'u Mısır'a ilet bassın kadem
Eyle bir hû çek ayagıyla gele
Ol Zelîhâ 'âşıkı bulsun hele (575-576)

Seçme ve Ayıklama

Bütün hikâyeyi ayrıntılı bir şekilde anlatma mecburiyeti olmayan şair anlatıcı, olayları seçme ve ayıklamaya tabi tutar. Uzun yılları içine alan hadiseleri sadece bir beyitle atlayarak olayları hızlandırabildiği gibi okuyucunun dikkatini çekmek istediği yerlerde sahneler oluşturarak olay akışını yavaşlatır. Örneğin Yakup ve Yusuf'un kavuşmalarının ardından geçen yedi yılı detaylandırmayan şair, bu süreyi atlayarak geçer:

Yûsuf ile yeddi yıl kaldı hayât
Atası Ya'kûb ider âhir vefât (2528)

Yakup'un vefatından Yusuf'un vefatına kadar geçen yirmi üç yıllık zaman dilimi atlanmıştır:

Ya'kûb'un fevti yigirmi üç sene
Oldı Yûsuf dahı gitdi ol sene (2534)

Çoğunlukla anlatma ağırlıklı bir metot seçen anlatıcı, zaman zaman sahneler de oluşturur. Örneğin, Züleyha'nın zindancıyla olan konuşmalarını uzun uzadıya sahneler. Bu konuşmadan alınan örnek beyitler aşağıdadır:

Âh idüp Züleyha başına
Kendini gark itdi gözi yaşına
Didi ben itdüm ne oldıysa ana
Söylemiş bu sözleri togrı bana

Kendine zindânı ben dâd eyledüm
Adımı dünyâda bed-nâm eyledüm

Nâkıs-ı 'akla uyup yanılmışam
Ben anın habsine bâ'is olmışam

Hasret oldum ol rûh-ı revana ben
Firkat ile oluram dîvâne ben (1309-1313)

Mesnevinin muhtelif yerlerine serpiştirilen manzumelerde şair, sözü hikâye kişilerine bırakır. Bu yönüyle söz konusu manzumelerin kahraman anlatıcı bakış açısıyla yazıldığı söylenebilir.

SONUÇ

"Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisinde anlatıcı ve şairin şahsiyeti birebir örtüşür. Anlatıcı ve olaylar arasında belirli bir mesafenin bulunduğu eserde, anlatıcının zaman zaman okuyucu ile aynı mesafede durduğu görülür. Hikâyeyi anlatırken hâkim bakış açısını benimseyen anlatıcı, itibari dünyadaki her şeyi bilen ve gören bir konumdur. Kahraman bakış açısıyla sunulan manzumeler müstesna, hikâye boyunca konuşan ve kişileri konuşturan odur. O, olaylar ve kişilerin geçmiş ve geleceklerine hâkimdir. Bildiklerini okuyucuya aktarırken seçme ve ayıklama yapar. Hadiseleri, hikâye kişilerinin bakışıyla değil kendi gördüğü şekilde anlatır. Hikâyeye dair her şey onun bakış açısının süzgecinden geçerek okuyucunun karşısına çıkar. Göstermekten çok anlatma ağırlıklı bir anlatım metodu seçen anlatıcı, zaman zaman ortadan kaybolursa da genel olarak eser boyunca varlığını yoğun bir şekilde hissettirir. Olay akışını keserek araya yorumlar sıkıştırmak, gerekli gördüğü yerlerde okuyucuya açıklama yaparak onu bilgilendirmek, okurla sohbet edip ona öğüt vermek, uyarı ve ikazlarıyla okuyucuyu yönlendirmek, hadiseler yaşanmadan önce verdiği bilgilerle okuyucuyu yaşanacak olaya hazırlamak onun en belirgin rolleridir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Ş. (2013). Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Ayan, Gönül (1995). *Ahmed Mürşidî (Ahmedî) Eyyûb Peygamber Kıssası*. Konya: Emek Matbaacılık.
- Boynukara, Hasan (1997). Modern Eleştiri Terimleri Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Çetin, N. (2012). Roman Çözümleme Yöntemi. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İ. (2004). Metin Tahlillerine Giriş II Hikâye-Roman-Tiyatro. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2014). Anlatıbilime Giriş, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2010). Gerard Genette'e Göre Anlatı Söylemi, www.ege-edebiyat.org (ET: 12.09.2017).
- Devellioğlu, F. (2004). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Kadioğlu, İdris (2014). *Ali Emiri Efendi Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Kadioğlu, İdris (2005). Diyarbakırlı Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük), Öz Serhat Yayıncılık, Malatya.

